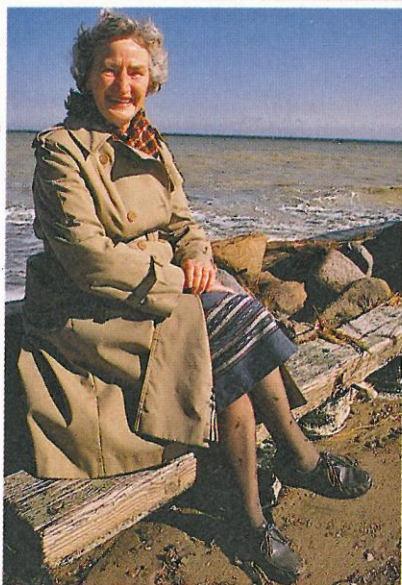

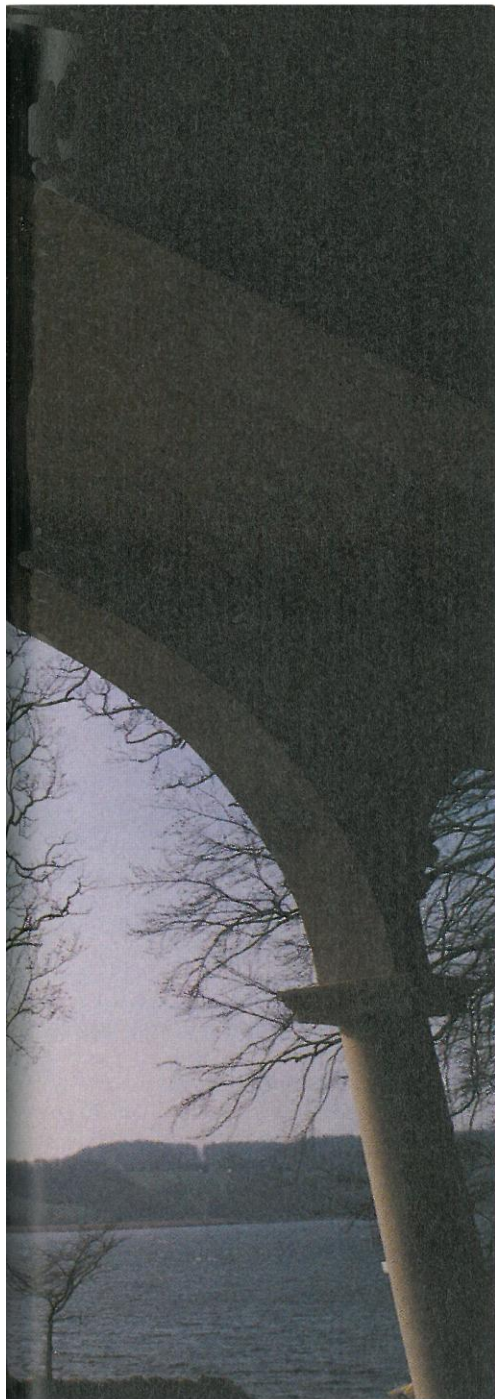
INTERVIEW

KOLDINGFJORD - ENGANG TRINBRÆT TIL SYGEPLEJEN

50 år er gået, siden pensioneret oversygeplejerske Rise Richter Lassen trådte sine første »sygeplejesko« på det gamle julemærkesanatorium.

Det gamle julemærkesanatorium, der nu føres videre som hotel- og kursuscenter i PKA-regi, har også haft betydning for rekruttering af unge piger til sygeplejen. Herhen kom vi, der f.eks. ikke havde råd til at tage på sygeplejeforskolerne, siger Rise Richter Lassen, pensioneret oversygeplejerske fra Sønderborg Sygehus.

AF GRETHE KJÆRGAARD
JOURNALIST

FOTO:
NILS ROSENVOLD
PULS

Der var ikke penge til at komme på sygeplejeforskole, så i 1940 blev *Rise Richter Lassen* og hendes storesøster *Elin* ansat som elever på Julemærkehjemmet ved Kolding Fjord, hvor brystsyge børn fik kræfterne tilbage ved hjælp af frisk luft, motion og sund kost – datidens behandlingsmulighed af tuberkulose.

»Sygeplejersken« har besøgt de to søstre for at få en skildring af livet på det gamle julemærkehjem, sådan som det formede sig i fyrrene, hvor mange familier oplevede tuberkulosen på nært hold. Efter penicillinets ibrugtagning efter 2. verdenskrig var der ikke behov for tuberkulosesanatorier, så Julemærkesanatoriet har siden været lidt af hvert, inden det nu til sommer genopstår som sygeplejerskernes nye hotel- og kursuscenter i PKA-regi.

Rise var 20 og Elin 22 år, da de startede den 1. maj 1940 på Julemærkesanatoriet, og begge havde titel af elever, selv om der ikke var tale om egentlige sygeplejeelevstillinger. De to havde imidlertid ambitioner om at blive sygeplejersker, og en af datidens adgangsveje gik over Julemærkesanatoriet »når man som vi ikke havde råd til at tage på en af sygeplejeforskolerne«, siger Rise, der nu er pensioneret oversygeplejerske fra Sønderborg Sygehus. Rise nåede sit mål, at blive sygeplejerske, men for Elin kom der en mand i vejen, og godt det samme, synes hun, for i Kolding gik det op for hende, da hun assisterede ved en rygmarvsprøve, at sygeplejen nok ikke lige var hende. Senere fik hun i øvrigt selv tuberkulose, som hun dog klarede i fin stil i modsætning til en anden søster, der døde af den frygtede sygdom på Århus Kommunehospital.

Anbefalet til plejemor

De to søstre var blevet interesseret i sygepleje, da de var i huset hos en læge i deres hjemby Silkeborg. Her gik de også til hånde i konsultationen eller klinikken, som det blev kaldt dengang. Det var mere spændende end rengøring og børnepasning, syntes de. Lægefruen rådede dem til at tage på Julemærkesanatoriet og skrev en fin anbefaling til den daværende plejemoder, som den ledende sygeplejerske dengang blev tituleret. Det var nemlig ikke så nemt at blive sygeplejerske i de år. Sygeplejen var et eftertragtet erhverv for pigerne, og sygehuse- ne foretrak de piger til elever, som havde været på sygeplejeforskole. Men et år ved Kolding Fjord kunne altså også gøre det ud for de eftertragtede kvalifikationer til en elevplads ved et sygehus.

I dag bor de to søstre i Fredericia, Rise sammen med en tredje søster, der efter et langt liv på Samsø er vendt tilbage til det jyske, Elin sammen med sin komsis fra dengang. (Det var ved ballet i Nørrebro, Elin fandt sin Georg, driller Rise). De to søstre mindes med fornøjelse tiden ved Kolding Fjord.

– Vel var det et slid, siger de, men det var vi så vant til i de jobs, vi havde haft tidligere. Inden lægehjemmet i Silkeborg var vi sammen på Island, hvor vi også var i huset. Så det med rengøring og børnepasning var ikke nyt for os, da vi kom til Kolding.

Ikke »rigtige« elever

Elevuniformen bestod af en blå kjole med lange ærmer og hvid flip og et stort hvidt forklæde. Det var det synlige bevis på deres nye status. Ganske vist var de ikke sygeplejeelever, men alligevel. Der var tale om en læresituation, idet der både var undervisning og supervision af en uddannet sygeplejerske. Det var reservelæge og plejemor (oversygeplejersken), der underviste i teori.

– Vi mener at kunne huske, at vi havde undervisning et par gange om ugen, fortæller Rise og Elin.

– Men vi havde ingen bøger og heller ingen prøver, selv om vi skulle lave nogle skriftlige arbejder.

Men ellers bestod elevtiden af praktisk arbejde med en lang arbejdsdag fra seks morgen til syv aften og med en middagspause på halvanden time midt på dagen.

– Selv fik vi ingen morgenmad der ved sekstiden, mindes de.

– Det var med at stå hurtigt op. Vi boede tre på et værelse allerøverst oppe i hovedbygningen, helt oppe under tårnet. Nogle gamle, udtjente divaner gjorde det ud for senge. Derudover havde hver elev et natbord til sine personlige ejendele.

– Og så var der radiator, mindes Rise, der i sin senere sygeplejerskekarriere selv måtte fyre i kakkelovn på værelserne i Viborg og Svendborg. Morgenarbejdet bestod i sengeredning og servering af morgenmad for børnene, som selv skulle vaske sig og klæde sig på. – Frk. hvorfor skal du aldrig vaskes, spurgte de Rise og Elin om. Begge søstre mindes med en let gysen indeklimate på sanatoriet. Der var koldt, både fordi det var under krigen og dermed vanskeligt at varme de store stuer op, og også fordi behandlingen bl.a. bestod i, at børnene skulle have så meget frisk luft som muligt. Det kunne de store børn bedre klare, mens de små børn ofte virkede forfrosne, mindes de to søstre. Og så maden! Her gysede Rise og Elin igen. Den var næsten ikke til at få ned. det var grød – grød og atter grød! Og appetitten var næsten altid sløj hos de små patienter. Mange gange kom maden retur, men der hjalp ingen kære mor. Afdelingssygeplejersken var skrap. Den opkastede grød *skulle* spises op. Der var dog en vis variation: Havregrød eller øllebrød til morgenmad, vælling og almindelig kost til middag og bygvandgrød og smørrebrød til aftensmad.

Spand og klud

Når børnene var klar om morgenen, fik eleverne selv morgenmad. (Vi snød os til at

Fortsættes side 18

PERSONALET

Da Rise og Elin i 1940 var på Julemærkesanatoriet som »forskoleelever«, var Valborg Bentsen plejemoder. Det havde hun været siden 1921, hvor hun kom til sanatoriet fra en stilling som assistent på Bispebjerg Hospital i København. Hun var da 36 år. Stillingen som plejemoder på Julemærkesanatoriet beklædte hun til april 1945. En del af de billeder, der illustrerer artiklen, er minder fra et fotoalbum, der har tilhørt netop Valborg Bentsen og derfor kan tidsfæstes til perioden 1921-1944.

I hele perioden korresponderede plejemoder med Dansk Sygeplejeråd om diverse sager vedrørende personale og arbejdsforhold. Heraf fremgår det f.eks., at den faste stab af sygeplejersker var meget stabil.

Ifølge en opgørelse fra 1937 var der seks fastansatte sygeplejersker på hjemmet, inklusive plejemoderen Valborg Bentsen; men de kunne selvfølgelig ikke alene overkomme alt arbejdet med de 185 børn, der var plads til.

Det er så heldigt, at der findes en opgørelse over personalet i 1941, som kan supplere Rises og Elins oplysninger. Der var dengang foruden plejemoderen, to afdelingssygeplejersker, fire sygeplejersker (fastansatte) samt seks vikarassistenter (færdiguddannede sygeplejersker, men ikke fastansatte). Derudover var der 16 elever, 18 piger, en lærerinde samt en assistent, der ikke var sygeplejerskeuddannet, men havde opsyn med børnene, når de opholdt sig i liggehallerne.

Personalet var fordelt på hovedbygningen og de tre isolerede bygninger. I selve hovedbygningen var der tre afdelinger med plads til i alt 120 børn i alderen fra 4 til 15 år. Tre sygeplejersker havde ansvaret for hver en afdeling. De fik hjælp fra tre vikarassistenter, syv elever og 11 afdelingspiger. Desuden holdt lærerinden og liggehalsassistenten til i hovedbygningen.

De tre mindre bygninger rummede optagelsesafdelingen samt to småbørnsafdelinger.

Optagelsesafdelingen havde plads til 16 børn i alderen 4 til 15 år, og her bestod personalet af en sygeplejerske, en vikarassistent, en elev samt en afdelingspige.

Den ene af småbørnsafdelingerne kunne indlægge 30 børn i alderen 2 til 4 år og havde tilknyttet en afdelings-sygeplejerske, en vikarassistent, fem elever samt fire afdelingspiger.

Den sidste bygning havde plads til 18 børn i alderen fra 0 til 4 år og var bemanded med en afdelings-sygeplejerske, en vikarassistent, tre elever samt to piger.

Personalet boede alle steder i tilknytning til den afdeling, de arbejdede på. Plejepersonalet bestod således dengang omkring 1940 af en lille fast stab, som konstant suppleredes af en større løser tilknyttet gruppe, hvoraf de fleste endda ikke havde nogen sygeplejefaglig uddannelse, nemlig eleverne, der rent faktisk ifølge Rise og Elin varetog størstedelen af det daglige arbejde med børnene.

Det er imidlertid lidt af en tilsnigelse at omtale dem som elever, for det år, de normalt var ansat, talte ikke med i den egentlige uddannelsestid. De var snarere, som det også fremgår af interviewet en slags forskoleelever, bortset fra at de indgik i personalenormeringen.

Eleverne havde ligesom det øvrige personale en lang arbejdsdag, nemlig fra kl. 6.30 om morgenen til kl. 8.30 om aftenen med en til to fritimer i dagens løb samt som regel en ugentlig fridag. Dertil kom nattevagten fra kl. 8 aften til kl. 8.30 morgen, og det var altid eleverne, der havde nattevagt, som regel hver niende uge i tre uger ad gangen.

Oveni den lange arbejdstid undervistes eleverne i teori af plejemoderen og reservelægen i sammenlagt 34 timer fra oktober til april. Elevlønnen var dengang 35 kr. om måneden.

Esther Petersen, historiker, Dansk Sygeplejeråd.

1. Ved særlige lejligheder blev der spillet komedie og danset folkedans på julemærkesanatoriet.

2. Hverdagen var hård især for de små TB-patienter, og derfor blev der også gjort meget ud af mærkedagene på sanatoriet.

3. Kulbuelys var en del af behandlingen på julemærkehjemmet, det samme var solbadningen ved sanatoriets badeanstalt.

4. Den ene af de to småbørnsafdelinger havde plads til 30 børn i alderen 2 til 4 år og havde tilknyttet en afdelings-sygeplejerske, en vikarassistent, fem elever samt fire afdelingspiger.

5. Jul - en dejlig tid på julemærkesanatoriet, husker Rise og Elin, elever på sanatoriet i 1940.

6. Motionen var en vigtig del af sanatoriekuren, så de store børn travede ture, og de små kom ud i sandkasserne.

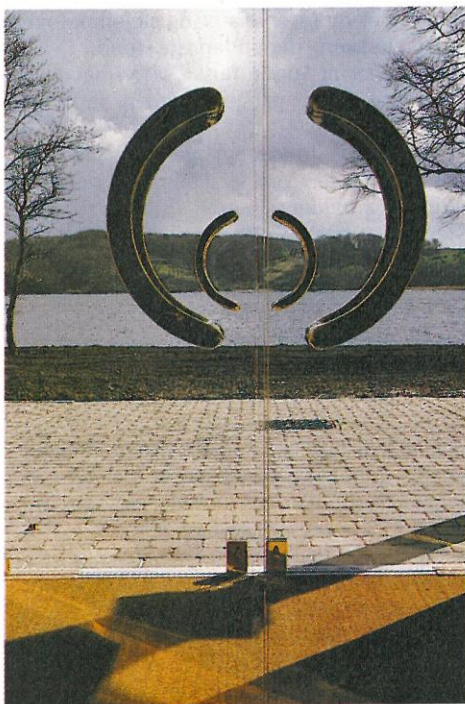

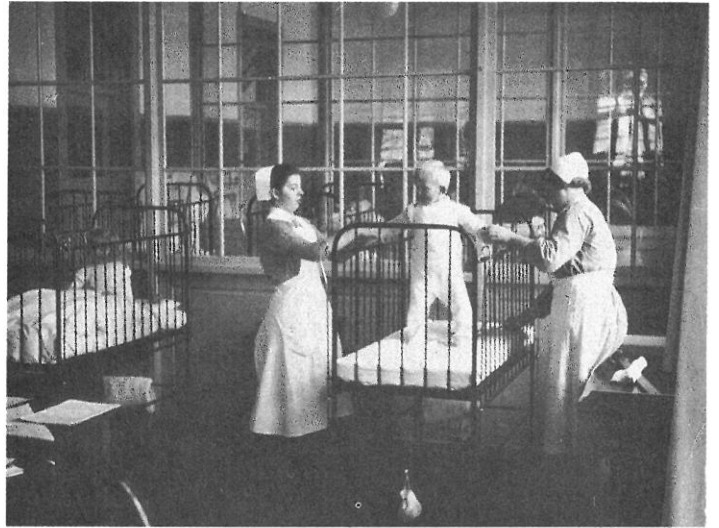
Foto: Ann Malmgren

»Børnene lå i liggehallen hele året, om vinteren i store soveposer. Som barn var jeg på besøg og prøvede det. Der var godt lunt i soveposen, hvor man lå med sit overtøj på.«

Pensioneret sygeplejerske Asta Øyås Bentsen om et sommerbesøg hos sin faster Valborg Bentsen, plejemoder på julemærkesanatoriet.

4

5

6

Foto: Kissen Møller Hansen

Fortsat fra side 15

komme lidt fløde i vores øllebrød, mindes Elin). Og så var det ellers i gang med spand og klud. Rengøring optog temmelig meget tid af elevernes arbejdsdag, selv om de mere grove ting, som f.eks. rengøring af børnenes pletter, dog var forbeholdt gangpigerne. De større børn kom ud i den friske luft i de berømte liggehaller, som var pragtfuldt placeret i tilslutning til hovedbygningen ned til fjorden. De mindre og mere dårlige børn blev tilbage på afdelingerne, hvor eleverne både passede dem og også måtte beskæftige dem lidt. Kl. 12 var der middagsmad. Eleverne rettede maden an til de børn, der spiste i sengen, mens resten fortrak til den store fælles spisesal. Så var der klargøring af børnene til middagssovn, og endelig kunne eleverne spise og slappe af. Efter middagssovnen fik børnene mælk og blev så klædt på til de daglige traveture eller, hvis det drejede sig om de små, en tur i sandkassen. Det var sygeplejersken fra liggehallen og en medhjælper, som travede med børnene. Så var det sengetid igen for de små, som fik mad i sengen, mens de store gik hen i spisesalen. En arbejdsdag var ved at være slut for Rise og Elin. Men nok var de trætte her ved 19-tiden, men ikke mere end at de en gang imellem cyklede ind til Kolding for at være tilbage inden kl. 23. Nattevagter var der også, 14 dage i træk og med en sovedag og en fridag bagefter. Der var kun en enkelt elev på nattevagt i hele den store bygning, hvor afdelingssygeplejerskerne havde deres bolig i tilslutning til deres afdeling. Nattevagten fik udleveret en stor kurv med hullede strømper, og så var det ellers med at gå i gang. En anden pligt om natten var rengøring af lægeværelset. I øvrigt havde eleverne en ugentlig fridag, hvilket for Rise og Elin var noget helt nyt. Det havde de ikke prøvet før i deres tidligere stillinger.

Frisk luft og motion

Selve hjemmet var delt op i afsnit med 18 børn på hver, grupperet efter alder og køn og med en afdelingssygeplejerske, som havde ansvaret for to afdelinger og med en elev på hver afdeling til hjælp. Børnene var i alderen fra 4-15 år, fordelt i tre aldersgrupper, piger for sig og drenge for sig, men også efter hvor syge de var. De små børn boede i underste etage i den store hovedbygning – og øverst oppe boede de største og mest friske børn, som kunne klare sig selv. Det var specielt de børn, som kom i liggehallerne, mindes Rise og Elin. Børnene var på Julemærkesanatoriet fra et halvt til et helt år. Mange af dem havde ikke tuberkulose, men var disponeret for det, fordi forældrene havde haft TB. Selv lærte eleverne at undgå smitte ved at være omhyggelige med ikke at få opkast på sig. Skete det, skulle de straks hælde Lysol på – datidens desinfektionsmiddel. Et af de faste punkter i søstrenes arbejds-

SANATORIEKUREN

Centralt i den danske tuberkulosebekæmpelse stod fra starten sanatorierne – det gjaldt om at isolere såvel tuberkelbacillen som de syge. Sanatoriebyggeriet gik i gang i begyndelsen af dette århundrede på initiativ af Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse, der blev stiftet i 1901. Alle sanatorierne blev opført i afsides, naturskønne egne ved skov og strand ligesom Julemærkesanatoriet ved Kolding Fjord.

Grundlaget i sanatoriekuren for børn og voksne var en passende fast skemalagt veksel mellem hvile og motion, samt frem for alt – frisk luft. Dagens hvileperioder tilbragte patienterne i de åbne liggehaller, der er så karakteristiske for alle sanatorierne, og den foreskrevne motion, der skulle styrke hjertet, fik de på spadsereture i de tilhørende skove.

Teorien om luftens gavnlige indflydelse på tuberkulosepatienter førte så vidt, at vinduerne altid stod åbne, så luften havde frit spil indendørs.

Et andet vigtigt led i sanatoriebehandlingen var at forbedre patienternes ernæringsstilstand gennem en god almindelig kost, som i hvert fald i den tidlige periode af nogle omtaltes som opfedning.

Det tog tid at »isolere« tuberkelbacillen, og et sanatorieophold var en længere affære, idet gennemsnittet for et ophold i midten af 1940'erne var 241 dage, men det kunne undertiden strække sig over flere år, og ét ophold var ikke altid nok. Nogle patienter måtte igennem flere ophold, inden sygdommen havde sluppet dem. Fra midten af 30'erne begyndte man at forebygge den frygtede sygdom med calmettevaccinationer, og omkring 1960 var tuberkulosen stort set udryddet i Danmark.

Esther Petersen, historiker, Dansk Sygeplejeråd.

program var den ugentlige omgang med tættekam og sebbedilleeddike for at forebygge lus. Børnene var så kortklippede som muligt, hvad de gamle fotografier også tydeligt viser. Opholdet på Julemærkesanatoriet kunne være ganske hårdt, især for de små TB-patienter. De så som regel ikke noget til mor og far under opholdet. Det var dyrt og besværligt at rejse under besættelsen. Julen på hjemmet husker søstrene til gengæld

som noget dejligt. Der blev gjort en kæmpeindsats for at hygge om børnene bl.a. med stort juletræ og gaver.

Et langt sygeplejeliv

Rise Richter Lassen, der i dag er en aktiv 71-årig pensionist, brugte elevtiden i Kolding som et trinbræt til at komme i gang med er sygeplejerskeuddannelse. Hun var heldig, siger hun, for der var rift om elevpladserne dengang, og sygehusene foretrak de piger, som havde været på sygeplejeforskolle. I 1941 startede hun som elev på Tønder Sygehus og tog derefter supplering i Viborg og Århus. Og så var hun ellers parat til et godt, langt sygeplejeliv.

Hovedparten af arbejdsårene er lagt i Sønderborg, hvor Rise fik job som assistent efter sin uddannelse, men de fem års tyske besættelse af Danmark havde gjort Rise og mange andre unge danskere rejselystne, så Rise søgte job i Norge gennem Dansk Sygeplejeråd. Det blev til et halvt år i Drammen. Månedslønnen var 150 kr., og maden var ikke værd at skrive hjem om, mindes hun. Alene det at købe et æg var en umulighed, men selve opholdet og arbejdet i Drammen var en god oplevelse.

Fra Norge gik turen til Svendborg – med »ret« til fyring i egen kakkelovn på værelset, mindes Rise og tænker på Julemærkesanatoriet, hvor elevværelserne nok var spartanske, men dog udstyret med radiator. I september 1947 gik turen tilbage til Sønderborg, og ringen blev hermed sluttet, for det var her i det sønderjyske, Rise fik hele sit sygeplejefaglige karriereforløb. 34 år er det blevet til, hvor hun har arbejdet som assistent, afdelingssygeplejerske og fra 1965 som oversygeplejerske. Hun har været med til at starte flere ting op, bl.a. opvågningsstuen, der senere blev til den nuværende intensivafdeling.

Hvis hun skal nævne en enkelt ting, der har gjort et særligt indtryk på hende i de mange arbejdsår, var det dengang, KZ-fangerne kom hjem. Da var Rise sammen med sine kolleger ved grænsen for at tage imod »De hvide busser«. Hun glemmer aldrig disse radmagre, udpinte mennesker, som kom i karantæne inden den videre færd til Danmark og Norge. Rise husker, hvordan de dårligste blev modtaget og plejet i en gammel mølle ved Kruså. Fangerne lå på madrasser, og plejepersonalet forsynede dem med mad fra et svensk feltkøkken.

Rise tilhører den generation af sygeplejersker, der har boet på hospitalet det meste af deres liv. For hende drejer det sig om årene op til 1959, hvor hun for første gang i sit liv fik egen lejlighed ude i byen. I dag sidder hun i et dejligt hus i Fredericia lige ned til Lillebælt. Her deler hun hus med en søster, mens storesøster Elin bor ude i byen. Selvfølgelig skal de tre søstre på en fælles sommerflugt til det nye Kolding Fjord, som for Rises vedkommende blev starten til en lang og indholdsrig sygeplejerskekarriere. □